

WYSTAN HUGH AUDEN / ČTENÍ

Knih je zrcadlo: civí-li do něho osel, nemůžete očekávat, že z něho bude hledět apoštol. C. G. Lichtenberg

Člověk čte dobře jen to, co čte s určitým ryze osobním záměrem. Třeba aby získal nějakou moc. Může to být také z nenávisti k autorovi. Paul Valéry

Zájmy spisovatele a zájmy jeho čtenářů nejsou nikdy stejné, a pokud se občas přece jen shodují, je to šťastná náhoda.

Vztah k spisovateli měří většina čtenářů dvojím metrem: oni mu mohou být nevěrní, jak často chtějí, ale on jim nesmí být nevěrný naprosto nikdy.

Číst znamená překládat, protože neexistují dva lidé, jejichž zkušenosti jsou stejné. Špatný čtenář je jako špatný překladatel: tlumočí doslova, kde by měl parafrázovat, a parafrázuje, kde by měl tlumočit doslova. Učíme-li se dobře číst, vzdělání, byť jistě cenné, je méně důležité než instinkt. Někteří velcí učenci byli ubohými překladateli.

Často se nám vyplatí, čteme-li knihu jinak, než jak zamýšlel autor, ale pouze tehdy (jakmile máme dětství za sebou), když si to uvědomujeme.

Coby čtenáři se většina z nás podobná uličníkům, kteří tužkou přimalovávají fousy do tváří dívek na reklamách.

Pokud můžeme knihu číst různými způsoby, je to znamení její literární hodnoty. A naopak důkazem, že pornografie nemá žádnou literární hodnotu, je to, že při pokusu číst ji jakkoli jinak než jako sexuální stimulus, například jako psychologickou anamnézu autorových sexuálních představ, se člověk nudí až k pláči.

Literární dílo můžeme sice číst mnoha způsoby, ale jejich počet je konečný a lze je uspořádat v určité hierarchii. Některé způsoby čtení jsou „pravdivější“ než druhé, některé jsou pochybné, jiné očividně falešné a některé, jako čtení románu odzadu, jsou absurdní. Právě proto by si člověk na pustý ostrov vybral spíš dobrý slovník než to největší mistrovské literární dílo, jaké si dokážeme představit, protože ve vztahu ke čtenáři je slovník naprosto pasivní a lze ho zákonitě číst nekonečným počtem způsobů.

Autora nemůžeme číst poprvé stejným způsobem, jako jsme četli poslední knihu spisovatele, který se už prosadil. U nového autora tíhneme k tomu, vidět buď jenom jeho klady, nebo jenom jeho nedostatky, a dokonce i když si uvědomujeme obojí, nejsme schopni je vidět v jejich vzájemném poměru. U uznávaného autora, pokud ho jsme ještě vůbec schopni číst, si uvědomujeme, že se nemůžeme těšit z kladů, které u něho obdivujeme, aniž tolerujeme nedostatky, které odsuzujeme. Navíc náš soud o uznávaném spisovateli není nikdy prostě jen estetickým soudem. Jeho nová kniha vzbuzuje náš historický zájem nejen svou konkrétní literární hodnotou, ale jako dílo člověka, o kterého se už dlouho zajímáme. Není totiž jenom básníkem nebo romanopiscem. Je také postavou v naší biografii.

Básník nedokáže číst jiného básníka a stejně tak romanopisec jiného romanopisce, aniž srovnává jeho dílo se svým vlastním. Jeho soudy při četbě vypadají takto: *Můj ty Bože! Můj praděd! Můj strýc! Můj nepřítel! Můj bratr! Můj pitomý bratr!*

V literatuře raději dáme přednost vulgaritě před nicotností, stejně jako konzumnímu portskému před destilovanou vodou.

Dobrý vkus znamená mnohem víc schopnost rozlišovat než něco vylučovat, a když dobrý vkus cítí, že je nucen vylučovat, činí tak s lítostí a vůbec ne s radostí či potěšením.

Potěšení rozhodně není spolehlivým kritickým vodítkem, ale je nejméně klamným.

Čtení dítěte se řídí potěšením, ale to je potěšení nediferencované. Nedokáže například rozlišit mezi estetickým potěšením a potěšením z toho, že něco poznává, anebo že sní. My dospělí si uvědomujeme, že existují různé druhy potěšení, přičemž se z některých nelze radovat zároveň. Potřebujeme však, aby nám jedna potěšení pomohla vymezit ta druhá. Ať jde o chuť či vkus, o jídlo či literaturu, dospělý hledá spolehlivého rádce, jehož autoritě může věřit. Jí anebo čte to, co mu jeho rádce doporučí, a nevyhnutelně občas sám sebe trochu klame. Musí předstírat, že jíst olivy nebo číst *Vojnu a mír* ho těší víc, než jak je tomu ve skutečnosti. Mezi svými dvaceti a čtyřiceti lety postupně objevujeme, kdo jsme, a tento proces zahrnuje i poznávání rozdílů mezi náhodnými nedostatky, z jakých je naší povinností vyrůst, a nutnými limity naší přirozenosti, které nemůžeme beztréstně překročit. Jen málokterý z nás se tomu naučí, aniž dělají chyby, aniž se snaží být trochu víc univerzálním člověkem, než je nám dovoleno. Právě v tomto období může spisovatele nejsnáze svést na zcestí jiný spisovatel nebo nějaká ideologie. Když někdo ve věku mezi dvaceti a čtyřiceti pronese ohledně uměleckého díla: „Vím, co mám rád,“ ve skutečnosti říká: „Nemám žádný vlastní vkus, ale přijímám vkus svého kulturního prostředí.“ Mezi dvaceti a čtyřiceti je totiž nejspolehlivějším znamením, že někdo má svůj vlastní ryzí vkus, to, že si jím není jistý. Po čtyřicítce, pokud jsme úplně nepřišli o své autentické já, se potěšení znovu může stát tím, čím nám bylo jako dětem, to je tím pravým rádcem, co bychom právě my měli číst.

Třebaže potěšení, které nám umělecká díla poskytují, nesmíme zaměňovat s dalšími radostmi, z kterých se těšíme, souvisí s nimi všemi prostě proto, že je naše a už nikoho jiného. Všechny estetické a morální názory, které vyslovujeme, jsou při naší sebevětší snaze o objektivitu zčásti odůvodňováním a zčásti korektivem našich subjektivních přání. Pokud člověk píše verše nebo uměleckou prózu, zůstává jeho sen o ráji jeho vlastní věci, ale ve chvíli, kdy začne psát literární kritiku, si poctivost žádá popsat ho čtenářům tak, aby byli schopni posoudit jeho názory.

Kdybych se měl pokusit sepsat jména všech básníků a romanopisců, za jejichž díla jsem skutečně vděčný, protože vím, že by můj život byl chudší, kdybych je nečetl, vznikl by mnohostránkový seznam. Když si však snažím vybavit všechny kritiky, kterým jsem skutečně vděčný, zjišťuji, že jich mám na seznamu čtyřiatřicet. Z nich je dvanáct Němců a jenom dva Francouzi. Je to snad příznakem vědomé zaujatosti? Ano.

Jedním z důvodů, proč jsou dobří literární kritici vzácnější než dobří básníci a romanopisci, je povaha lidského egoismu. Básník či spisovatel se tváří v tvář svému tématu, kterým je život obecně, musí naučit pokoře. Avšak kritikovo téma, k němuž se musí učit pokoře, se skládá ze spisovatelů, to znamená z lidských jedinců, a k této pokoře dospět je podstatně obtížnější. Daleko snazší je konstatovat – „Život je důležitější, než cokoli o něm mohu říci“ – než prohlásit – „Dílo pana A je důležitější, než cokoli o něm mohu říci“.

Někteří lidé jsou příliš inteligentní, aby se stali spisovateli, ale nestanou se kritiky.

Jaká je funkce kritika? Co se mne týče, může mi prokázat jednu nebo více z těchto služeb:

- 1/ Seznámit mě se spisovatelem nebo díly, která mně dosud nebyla známa.
- 2/ Přesvědčit mě, že jsem některého autora nebo dílo podceňoval, protože jsem je nečetl tak pečlivě, jak jsem měl.
- 3/ Ukázat mi vztahy mezi díly různých věků a kultur, které bych si sám nikdy neuvědomil, protože nemám a nikdy nebudu mít takové znalosti.
- 4/ Poskytnout mi takové „čtení“ díla, které zvýší moje pochopení tohoto díla.
- 5/ Osvětlit proces umělecké „Tvorby“.
- 6/ Osvětlit vztah umění k životu, vědě, ekonomice, etice, náboženství atd.

Na některé knihy se nezaslouženě zapomíná. Nezaslouženě pamatovány však nejsou žádné.

Někteří kritici tvrdí, že jejich morální povinností je odhalovat spisovatelovy špatné vlastnosti, protože pokud to nedělají, může takový spisovatel nakazit další autory. Mladého spisovatele jistě může starší zmást, odvést ho ze správné cesty, ale pravděpodobnější je, že ho svede spisovatel dobrý a ne špatný. Čím je spisovatel talentovanější a původnější, tím nebezpečnější je pro menší talenty, kteří se teprve hledají. A naopak díla, která byla chabá, se často ukázala jako podnětná pro imaginaci druhých a nepřímo inspirovala dobré dílo.

Chut' nikomu nevytřibíte tím, že mu budete vykládat, jak odporné je to, co si zvykl jíst – například vodnatá převařená kapusta –, nýbrž tím, že ho přesvědčíte, aby ochutnal patřičně připravenou zeleninu.

Když nějakou knihu odsoudí recenzent, na jehož vkus dám, pocítím jistou úlevu jen proto, že vychází tolik knih a člověk si rád oddechne a konstatuje: „Tak konečně je tady jedna, kterou se nemusím zabývat.“ Pokud by však kritik mlčel, byl by efekt stejný.

Zaútočit na špatnou knihu neznamená jen ztrátu času, ale je to špatné i pro náš charakter. Pokud shledám nějakou knihu skutečně špatnou, jediný zájem, jaký mohu mít na tom, že o ní píšu, musí vycházet ze mne, že se blýsknu inteligencí, vtípem a záští, co nejvíc dokážu. Člověk nemůže recenzovat špatnou knihu, aniž se předvádí.

Jedno zlo, týkající se literatury, které by se nikdy nemělo mlčky přecházet, ale na které je třeba neustále veřejně útočit, je znešvařování jazyka, protože spisovatelé si nemohou vymýšlet svůj vlastní jazyk, ale závisí na jazyku, který dědí, takže jestliže je jazyk narušený, narušuje to i je samé. Kritik, který se tímto zlem zabývá, však na ně musí zaútočit přímo u jeho zdroje, a ten není v literárních dílech, ale ve zneužívání jazyka člověkem z ulice, novináři, politiky atd. Nadto musí být schopen řídit se v praxi tím, co káže. Kolik dnešních kritiků v Anglii a Americe je mistry své mateřštiny, tak jako byl mistrem němčiny Karl Kraus?

Nemůžeme dávat vinu pouze recenzentům. Patrně většina by mnohem raději psala jenom o těch knihách, o kterých jsou přes všechny jejich chyby přesvědčeni, že stojí za přečtení, ale pokud by se pravidelný recenzent některých velkých nedělních novin měl svým názorem řídit, byla by přinejmenším každou třetí neděli jeho rubrika prázdná. A každý svědomitý kritik, který měl za úkol recenzovat nový svazek veršů na omezené ploše, ví, že jedině správnou cestou by bylo uvést bez komentáře řadu citátů, ale pokud by to udělal, jeho redaktor by si stýskal, že za to nemůže chtít honorář.

Kritikům však právem vytýkáme, že mají ve zvyku spisovatele nálepkovat a kategorizovat. Zpočátku klasifikovali spisovatele jako antické, to znamená řecké a latinské autory, a moderní, to je všechny poklasické autory. Potom je klasifikovali podle období, jako oktaviánské, tj. z doby Octaviana Augusta, anebo viktoriánské apod., a teď je klasifikují podle desetiletí, na spisovatele třicátých let, čtyřicátých atd. Zdá se, že co nevidět je začnou označovat podobně jako automobily, rokem. Už klasifikace po dekadách je absurdní, protože to vypadá, jako by spisovatelé přestávali psát tak někdy v pětatřiceti, aniž by to komu vadilo.

Pojem „současný“ se značně zneužívá. Moji současníci jsou prostě ti, kteří obývají zemi v době, kdy žiju já, ať to jsou batolata, anebo století kmeti.

Spisovatele, nebo alespoň básníka se lidé, kteří by už měli být rozumnější, stále ptají: „Pro koho píšete?“ Je to samozřejmě hloupá otázka, ale já na ni mohu hloupě odpovědět. Občas přijdu na knihu, u které mám pocit, že byla napsaná zvláště pro mě a jedině pro mě. Tak jako žárlivý milenec nechci, aby o ní slyšel někdo jiný. Mít milion takových čtenářů, kteří si vzájemně neuvědomují svou existenci, být čten s vášnivým zaujetím, aniž se o člověku mluví, to je nepochybně snem každého spisovatele.